

Tošenovský, Ludvík

[Zelený, Jindřich. Pojednání o dialektice]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1985, vol. 34, iss. B32, pp. [95]-97

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106959>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RECENZE A REFERÁTY

Jindřich Zelený: Pojednání o dialektice. Academia, Praha 1982. 200 s.

Recenzovaná kniha je souborem devíti autorových studií, jejichž původní verze (s jednou výjimkou; o ní viz dále) byly publikovány v sedmdesátých letech. Všechny byly pro tuto knihu upraveny, dvě nepatrně, ostatní byly přepracovány dost významně, z nich některé doplněny.

První pojednání s titulem „Úvod k logicko-ontologickým zkoumáním“ vyšlo původně ve Filozofickém časopise (dále FČ; 1974/2) a v autorově knize Studien über Dialektik. (Dále StüD; Praha 1975. Její recenzi viz zde B—24/25, s. 91—93.) V § 6 jsou už formulace, přihlížející k dialektické jednotě smyslového a myšlenkového v poznání, což pozorný čtenář v článku a v jeho německém překladu postrádal. Autor se rozhodl pro výraz „rozumné myšlení“, i když „myšlení rozumové (racionální)“ je běžnější. (Obyčejně se má za to, že rozumným bývá jen rozumové či racionální myšlení, vykazující jisté kvality.) Stále zde chybí vymezení běžně používaných pojmů „smyslové poznání“ a „rozumové poznání“; pokud se autor chtěl vyhnout výrazu „rozumové“, mohl použít výrazu „racionální“. Kladně je třeba hodnotit všechny, většinou historickomaterialistické doplňky z §§ 4 a 5, jakož i doplněnou zmínku o tom, že předsudek o transcendentální subjektivitě podstatně znehodnocuje všechny výsledky Husserlových logických zkoumání. V závěru § 13 autor ztotožnil (užil zde dokonce rovnítka, což není nesporné) dialektickou logiku s budováním širší dialektickomaterialistické teorie logických forem a souvislostí. Hodně je také přepracován předposlední § a úplně nově doplněn § 16.

Další studie, nadepsaná „Problémová souvislost Kantovy transcendentální logiky a materialistické dialektiky“ (titul z FČ, 1974/4, byl méně výstižný; stejného, už výstižnějšího titulu užil autor v StüD, s. 29), je celkem mírně přepracovanou verzí původní práce. Autor má nesporně pravdu, když v doplněném odstavci (s. 39 dole a 40 nahoře; je obsahově téměř totožný s původní pozn. 17, FČ, 1974/4, s. 460) uvádí, že Hegel a Schelling přisoudili „intuitivnímu božskému rozumu“ ve svých soustavách hlavní místo, že ho berou vážně. Je však problém, zda lze tvrdit, že Kant „ani na chvíli nepochyboval“, že „božský rozum“ je jen „fantazijní hypotéza“. Měl myslitel, který „musel zrušit (aufheben) vědění, aby získal místo víře“ (Kritik der reinen Vernunft, Reclam, Leipzig 1878, s. 26) a pro něhož bylo náboženství poznáním „všech našich povinností jakožto božských příkazů“ (J. Tvrďo, Průvodce . . ., Brno 1947, s. 299), opravdu tak jednoznačný vztah k božskému rozumu? Nehovoří Kant o hypotetičnosti ideje boha (vedle idejí duše a světa) jenom v souvislosti s analýzou svých známých antinomií, do nichž upadá čistý rozum (Vernunft), když se nechce spokojit s tím, že zmíněné ideje doplňují a sjednocují lidské poznání, a začínají je zkoumat jako takové? Kant přece považuje boha i s jeho rozumem rovněž za „nepoznatelnou věc o sobě“. Autor má asi pravdu, když tvrdí, že jde od Kanta přes Hegela k Marxovi a Engelsovi v otázce pojetí racionality o vývoji po spirále. V úvahách o tom však Kanta interpretuje div ne jako ateistu, což je sporné. Rozhodně záslužně je zařazení pozn. 22 (s. 43), v níž autor polemizuje se Sohlem-Rethelem a v níž upozorňuje na módní snahu jisté části současné buržoazní filozofie přeceňovat Kantův vliv na Marxe, a tím nepřímou podněcovat obnovu novokantovské revize marxismu. Autor v té souvislosti vyzvedává nutnost i dnes přihlížet k Leninově kritice této revize.

Třetí pojednání s titulem „K dialektické souvislosti logického a historického u Hegela a Marxe“ vzniklo původně jako autorův příspěvek pro Hegelovský kongres. V různých variantách bylo už publikováno několikrát (FČ, 1975/1, nikoliv 1975/4, jak je omylem uvedeno na s. 182; StüD, s. 41

a d.; *Filosofské nauky*, 1977/1). Rozšíření titulu o slova „u Hegela a Marxe“ je zpřesňujícím doplňkem. Pojednání z recenzované knihy je v podstatě shodné s německou verzí (o jejím obsahu viz zde, B-24/25, s. 91–92). Už ona velmi získala doplněním (v recenzované knize s. 49–58) obsahlých partií z autorova díla O logické struktuře *Marxova Kapitálu* (Praha 1962, s. 82–93), v nichž se Marxova koncepce logického a historického demonstruje na některých stránkách materialistickodialektického odvození, konkrétně pak na rozboru vzniku peněz cestou dialektického odvození peněžní formy hodnoty. — V recenzované knize autor — asi až při náhledu — přehlédl, že tiskaři na s. 53 přehodili 18. a 19. řádek (počítáno shora).

„Vztah logického a historického v pojetí Hegelově a Fregově“ je další pojednání. Autor podle pravdy napsal, že dosud uveřejněno nebylo (s. 182), ovšem jen do doby, kdy rukopis odevzdával do tisku, tj. do ledna 1981. Protože však po tomto datu (poměrně nedávno) časopisecky publikováno bylo a to jen s nepatrnými úpravami v poznámkovém aparátě (FČ, 1982/1), postačí, když je budeme jen stručně komentovat. Se všemi základními myšlenkami souhlasíme. Vystává opět pouze problém, zda by nebylo vhodnější užívat ve výrazech „ahistoricky rozumné myšlení“ a „dialekticky rozumné myšlení“ místo slova „rozumné“ slova „rozumové“. (Zdůvodnění viz výše.) Také je otázka, zda není přeceněním významu Fregeho zásluh pro „další vývoj nového historického typu racionality, jehož jádrem je materialistická dialektika“, když se on a Hegel — jako logikové a teoretikové, ovšem při kritickém vztahu k oběma — kladou jen tak vedle sebe („jak Hegel, tak Frege“; poslední odstavec pojednání, s. 70). Pouze pomocí článku z FČ je možno číst jako smysluplný text druhou polovinu nejdelšího odstavce na s. 67 (12. řádek zdola má zde následovat hned za 16. řádkem zdola).

Dost bohatou historií má páté pojednání, nadepsané „Marxistický a fenomenologický pohled na tzv. krizi věd“. Je sledovatelná od autorova „Doslovu“ ke knize Edm. Husserl, *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie* (Academia, Praha 1972, s. 559–578), přes články v časopise *Voprosy filosofii* (1973/1) a ve FČ (1973/2) až k páté studii ve *StüD* (s. 77 a d.). Zjistili jsme deset významnějších proměn původního materiálu. Zde je ovšem pro nedostatek místa nemůžeme a ani nechceme uvádět. Podstatné je, že obsah tohoto pojednání dobře vystihuje starší recenze (srovnej zde, B-24/25, s. 92). Musíme se však zmínit o dvou závažných formálních nedostacích. Na s. 82 upadl řádek: „všech procesů mínění nebo názor, že kinestetická nečinnost není“ (text podle článku ve FČ), který patří mezi 5. a 6. řádek shora; bez něho je příslušná věta nesrozumitelná. Místo odkazu na 211. stránku výše zmíněné Husserlovy knihy (s. 78) má být odkaz na stránku 221.

O šestém a sedmém pojednání autor podle pravdy uvádí, že je převzal téměř beze změn z FČ (s. 182). První z nich — „Racionalita a moralita“ — vyšlo v č. 1978/1. Je hluboce fundovanou úvahou o vztahu pravdivého poznání a morálního hodnocení. Autor v ní dokázal, že dialektickomaterialisticky pojatá racionalita je v dialektické jednotě s moralitou, pojímanou historickomaterialisticky. Obrací se v tomto pojednání — v jeho kritické složce — také proti příslušným koncepcím české fenomenologie, konkrétně proti idealistické fundaci této filozofie, zvláště pak proti Patočkově variantě aktivního přístupu přirozeného světa ke skutečnosti a Patočkovým pochybnostem „o možnosti teoretického materialismu odůvodnit mravní závaznost“.

Sedmé pojednání, téměř shodné s časopiseckou statí (FČ, 1979/2), je nadepsáno „K Heideggerově kritice metafyziky“. Autor se v něm soustředil hlavně na polemiku s Heideggerovou kritikou novodobého typu vědeckotechnického myšlení, tj. (v souladu s autorovou terminologií) ahistorického typu racionality. Upozorňuje na to, že Heidegger neprávem zařazuje — zcela paušálně — k tomuto typu racionality Aristotelovo myšlení a že velebí předsokraty, v nichž spatřuje předchůdce svého nového myšlení. Toto jeho „nové myšlení“ autor výstižně charakterizuje jako romantickomytické; pro nás je pochopitelné nepřijatelné. Racionalita, která nesdílí nedostatky novodobého vědeckotechnického myšlení, pro kterou je matematická logika důležitým, i když podřízeným fragmentem (s. 124, pozn. 34), která počítá se samovývojem a dialektikou rozporů i s dialektickým vztahem mezi subjektem a objektem, která si uchovává svou vědeckou teoretičnost, do níž se bude v každodenním životě stále více promítat myšlení umělecké slovesnosti — toť soudobá racionalita dialektickomaterialistická.

Velmi záslužné je zařazení do recenzované knihy přepracované časopisecké stati (osmé pojednání) „Znovu o logice Marxova »Kapitálu«, a to hlavně pro její kritický pokus nastínit stručně dějiny buržoazní filozofické dezinterpretace této logiky. (FČ, 1977/3). Autora znají v NDR a v Západní Evropě, a nejen tam, jako marxistickoleninského odborníka na zmíněnou logiku. (Srovnej nejen spisy O logické struktuře *Marxova Kapitálu*, Praha 1962, a *Praxe a rozum*, Praha 1968, ale hlavně jejich německá vydání, a vydání španělské, švédské a anglické; bližší bibliografické údaje viz v pozn. 2, s. 140–141.) Je také záslužné, že autor zaujal kritické stanovisko ke všem formám soudobé dezinterpretace logiky „Kapitálu“, a to jak ze strany pokračovatelů a žáků známých pseudomarxistů z frankfurtské školy, tak akademických odborníků na Hegela. Chvály-

hodné je také to, že se nezdržoval rozborem názorů W. Bechera, protože jeho antikomunistické křiklounství se samo o sobě demaskuje jako neseriózní. Autor přitom zjistil, že dnes dezinterpretace logiky „Kapitálu“ zdůrazňuje souvislost s Hegelem, přičemž se snaží stírat rozdíly mezi materialismem dialektiky Marxovy a idealismem dialektiky Hegelovy. V období II. internacionály se Marxova metoda zkreslovala hlavně novokantovsky a z pozic blízkých tehdejšímu pozitivismu. Souvislost s Hegelovou filozofií se tenkrát buď zastírala, nebo — jestli se uznávala — hodnotila se jednoznačně negativně. Nově zařazená polemika s R. Bubnerem (s. 135—139) zvýraznila aktuálnost celé úvahy. Na jednom místě této polemiky má být asi místo proloženého slova „subjektivně“ vytištěno slovo „objektivně“, což vyplývá z kontextu. (Viz s. 136, 5. ř. zdola.) Zbytečný zmatek je na posledním řádku poznámky 13. (Srovnej s. 141, kde mělo být vytištěno „pus ausdrücken.“; viz též poslední řádek pozn. 19, s. 142, a v něm dvě tiskové chyby.)

Poslední (deváté) pojednání s titulem „Problém změn v základech soudobé vědy“ má svůj dost vzdálený původ ve stati z roku 1971 (FČ, 1971/1); její část vyšla také rusky (Voprosy filosofii, 1971/4). O obdobné problematice autor rovněž hovořil na Mezinárodním kolokviu o dialektice (Helsinki 1974) a uveřejnil německou studii (StüD, s. 95—104; o ní viz podrobnější komentář zde, B-24/25, s. 92—93). Autor v tomto pojednání jednak reaguje na nové jevy ve filozofických zkoumáních základů současné vědy, jednak podává přehled nejvýznamnějších výsledků soudobých věd: rozvoj kybernetiky, další vývoj teorie relativity a kvantové mechaniky na neklasické pojmové základně, nové objevy v astrofyzice, kosmonautický výzkum, rozmach biologických věd, matematizace vědy, změna společenské funkce vědy, rozvoj vědy v podmínkách ideologického boje; zjevně sem patří také nejnovější, nikoliv bezvýznamné výsledky většiny technických a společenských věd, i když je autor opomněl. Podrobněji analyzuje matematizaci vědění a právem rezolutně odmítá Heisenbergovo platonizující (v podstatě fideistické) hledání nových základů vědy. V poslední kapitole (posledního pojednání celé recenzované knihy) autor mimo jiné připomíná, že po období, kdy v buržoazní filozofii dlouho převládá názor o nezávislosti logicko-ontologických základů vědeckého myšlení na společenském vývoji, dochází dnes někdy k opačné krajnosti, totiž ke zveličování jejich společenské závislosti, např. u A. Sohna-Rethela. V té souvislosti se také zmiňuje o tzv. „pragmatickém obratu“ historizujících filozofů vědy, jako jsou Kuhn, Feyerabend, Wartofski, Toulmin aj., kteří vystupují proti Nagelově a Hempelově formalistické koncepci. Autor končí (s. 174) své pojednání o změnách v základech vědy a celou svou knihu o dialektice (před tím ještě odmítl post-wittgensteinovské pojetí těchto základů u G. E. M. Anscombeové) vynikající charakteristikou přednosti dialektickomaterialistické racionality před racionalitou ahistorickou: „Jestliže se vše vyvíjí a jestliže myšlení je spojeno odrazovým a v některých momentech praxe anticipačním vztahem s bytím, pak logika jednoty protikladů (a struktur sebevytváření) je hlubší logikou pravdivého myšlení, než je logika abstraktní totožnosti a abstraktního rozdílu (= ahistorických struktur).“

* * *

Autorovi se v knize podařilo různými cestami skutečně dokázat, že materialistická dialektika je jádrem současného typu racionality, nejlépe odpovídající potřebám soudobého vědeckého myšlení. Méně příležitostí už měl k tomu, aby čtenáře přesvědčil o tom, že je také nejvhodnějším nástrojem z hlediska „společenských a světonázorových potřeb přechodu ke komunistickému společenskému řádu“ (s. 7), pokud nechtěl jenom přesvědčovat přesvědčené. Jeho příspěvek, jak si autor v doslovu sebekriticky uvědomuje, je sice jenom fragmentem, ale důležitým (dodáváme my) fragmentem toho, co všechno bude třeba vykonat na díle dlouhodobého, kolektivního, praktického a teoretického rozvoje materialistické dialektiky, tedy i dialektiky jako logiky a teorie poznání.

Můžeme na sám závěr konstatovat, že je velmi záslužné, že autor připravil a vydal tento nový soubor některých svých přepracovaných a zčásti i doplněných prací.

Ludvík Tošenovský

Vladimír Grulich: Osobnost a její společenský rozvoj. Nakl. Panorama, Praha 1983, 343 s.

Vladimír Grulich, profesor marxistické filozofie na Ústavu marxismu-leninismu ČVUT v Praze, je znám především jako autor zabývající se filozofickými otázkami výchovy a pedagogiky. Jeho